

IJTIMOIIY NORMALAR VA MULOQOT FAOLIYATINING O‘ZARO ALOQADORLIGI

Karakulova Umida Abduvakilovna
O‘zMu Jizzax filiali “Oila psixologiyasi”
Kafedra o‘qituvchi

Esanova O‘g‘iloy Jahongir qizi
Xojikulova Go‘zal G‘ulomjon qizi
O‘zMu Jizzax filiali “Oila psixologiyasi”
yo‘nalishi 2 kurs talbasi

Annotatsiya:

Mazkur maqolamizda ijtimoiy me‘yorlar va muloqot faoliyati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik murakkab va ko‘p qirrali, chunki ikkala element ham turli yo‘llar bilan bir-biriga sezilarli darajada ta‘sir qilishi bayon etilgan. Jamiyat yoki guruh ichidagi maqbul xatti-harakatlarni tartibga soluvchi yozilmagan qoidalar bo‘lgan ijtimoiy normalar muloqot faoliyati bilan shakllanishi haqida umumiy ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Muloqot, shaxs, munosabat, faoliyat, axborot almashinuvi.

Muloqot faqat insonlarga xos bo‘lgan jarayondir. Kishilarda faoliyat jarayonida bir-birlari bilan muloqotda bo‘lish ehtiyoji tug‘iladi. O‘zaro muloqot esa, tabiiyki, kishilik jamiyati vujudga kelishining eng asosiy unsuri hisoblanadi. Psixologiya lug‘atida muloqot tushunchasiga ikki xil ta‘rif beriladi:

1. Muloqot — hamkorlikdagi faoliyat ehtiyoji bilan taqozolangan aloqa o‘rnatish va uni rivojlantirish jarayoni;
2. Muloqot — belgilar tizimi orqali subyektlarning o‘zaro ta‘sirlashuvi. Muloqot-odamlar o‘rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog‘lanishlar rivojlanishining ko‘p qirrali jarayonidir.

Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko‘rsatuvchilar o‘rtasida axborot ayirboshlashni o‘z ichiga oladi. Bunda munosabatning kommunikativ (o‘zaro aloqaga doir) jihati hisobga olinadi. Muloqot tushunchasini kommunikatsiyadan farqlash kerak. Muloqot psixologiyasi, insonlar o‘rtasidagi muloqotlar bilan shug‘ullanadigan psixologik fan. Bu fan, insonlarning o‘zaro muloqotlarining qaysi ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishi kerakligini va ularning kundalik hayotlariga ta‘sir qiladigan nuqtai nazarlarini tahlil qiladi.

Muloqot psixologiyasi, insonlar o'rtasidagi muloqotlarni o'rganib, ularning pozitsionlarini tushuntirib, ularning xatti-harakatiga va rivojlanganda ularning halqasiga qarshi qanday ta'sir keltirishlari kerakligini o'rganib chiqadi. Bu fan, insonlar to'g'risidagi tushunchalarimizni tahlil qiladigan tarixiy yordam va modern yangiliklarni qo'llaydi. Muloqot psixologiyasi, ichki xalqaro muloqotlar va muloqotlar texnologiyalari kabi ko'plab ko'rsatkichlarga asoslangan o'zaro muloqotni tahlil qilishni qo'llab-quvvatlaydi.

Muloqot psixologiyaning maqsadi, insonlar o'rtasidagi muloqotni o'rganuvchi ilmiy fan, tarixi va amaliyotidir. Uning asosiy maqsadi, insonlar orasidagi muloqotni tushuntirish, ularning izoh qilish va tarbiyalash uslublarini tushuntirish, do'stlarni, oila a'zolarini, qarindoshlarni va jamoaga birlashtirilgan insonlarni xavfsiz, sodda va yaxshi muloqotda bo'lishlariga yordam berishdir. Bu tarzda, muloqot psixologiyasi, kommunikatsiya tizimining qanday yaxshi ishlashi kerakligini o'rganib, insonlarning o'zaro aloqalari va huquqiy munosabatlari bo'yicha yaxshi tushuntirish bilan o'zgarishlar hosil qilishi va ular qaror qabul qilish va hisobot bermoqda qanday yordam bera oladiganligini o'rganib beradi.

Muloqot psixologiyasi, insonlar orasidagi muloqot va aloqalarni o'rganuvchi ilmiy fan sifatida, ularni mujassamlashtirish va yaxshi kommunikatsiyada ishtirok etishlariga yordam beruvchi bir qancha savollarga yo'l qo'yadi. Bu savollar kommunikatsiya tizimining qanday ishlashi kerakligini, insonlarning o'zaro aloqasi va huquqiy munosabatlari bo'yicha yaxshi tushuntirishni, ular o'zaro muloqotda qanday yordam bera oladiganligini o'rganib, qaror qabul qilish va hisobot bermoqda yordam bera oladiganligini tushuntiradi.

Muloqot — shaxslararo munosabatlarning asosiy ko'rinishi bo'lib, uning yordamida odamlar bir-birlari bilan o'zaro ruhiy jihatdan aloqaga kirishadilar, o'zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta'sir o'tkazadilar, bir-birlarini his qiladilar, tushunadilar. Shuning uchun muloqot ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, hamkorlik faoliyatining moddiy, ma'naviy, madaniy, emotsional, motivatsion qirralarining ehtiyoji sifatida vujudga keladi. Insonda yuzaga keladigan har xil ehtiyojlarni maqsadga muvofiq ravishda qondirish muloqot maromiga bog'liq bo'lib, shaxslararo munosabat barkamol avlod, komil inson g'oyalari qaror topishiga xizmat qiladi.

Muloqot muvaffaqiyatining negizi shaxsning ruhiy dunyosi, ehtiyojlari motivatsiyasi, xarakter xislati, individual-tipologik xususiyati, qobiliyati, e'tiqodi kabi fazilatlar, sifatlar namoyon bo'lishi, rivojlanishi hisoblanadi. Muloqot tashqi

ijobiy ta'sirlar, namunalar asosida o'zini-o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, shaxsiy imkoniyatini ro'yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi. Barkamol insonlarning muomala maromi, mulohaza yuritish uslubi, munosabatga kirishish uquvchanligi, vaziyatdan chiqish salohiyatiga boshqa odamlar ham taqlid qiladi va hayot tajribasida unga rioya etib yashaydi.

Odamlar o'rtasidagi shaxslararo munosabat jarayonida g'ayritabiiy ijtimoiy holat yoki hodisaga ongli tayanish — o'zini-o'zi mukammallashtirish, ro'yobga chiqarish, boshqarish, baholash, o'zigao'zi buyruq berish shaxsning ruhiy dunyosida muhim kamolot bosqichidir. Shuning uchun ichki va tashqi taqlidni tushunish hamda bosqichma-bosqich egallab borish — bo'lg'usi mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi hamda barkamol shaxs sifatida shakllanishining garovidir.

Muloqot kishilarning hamkorlikdagi faoliyati, ehtiyojlari asosida tug'iladigan, ular o'rtasidagi aloqa rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muloqot hamkorlikdagi faoliyat qatnashchilari o'rtasida axborot almashinishni o'z ichiga oladi, bu muloqotning kommunikativ ko'rinishida ifodalanadi. Odamlar bir-biri bilan munosabatga kirishishda tildan muomala vositasi sifatida foydalanadilar. Muloqotning ikkinchi jihatida muomalaga kirishuvchilarning o'zaro ta'siridir. Bunda faqat so'zlar emas, balki harakat va holatlar ham almashinadi. Masalan, sotuvchi bilan xaridor o'rtasida biror so'z aytmasdan muomalaga kirishish mumkin.

Muloqotning uchinchi tomoni muomalaga kirishuvchilarning bir-birini idrok qilishidir. Muomalaga kirishuvchilarning bir-birini to'g'ri tushunishi muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, muloqotning shartli uch tomonini ajratish mumkin: kommunikativ (axborot berish), interaktiv (o'zaro ta'sir) va perseptiv (o'zaro idrok qilish). Muloqotning bu uch tomonining birligi muomalaga kirishuvchi kishilarning o'zaro munosabati va hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish usuli sifatida namoyon bo'ladi.

Muloqotning mazmuni — axborot almashish, o'qituvchi tomonidan turli kommunikativ vositalar yordamida o'quvchilar bilan o'zaro tushunish va o'zaro munosabatlarni tashkil etishdir. Pedagoglarning tarbiyaviy va didaktik vazifalarini o'qituvchi hamda o'quvchilar jamoasi o'rtasida munosabatlarni ta'minlamay turib amalga oshirib bo'lmaydi. Birgalikdagi faoliyat davomida odamlar turli fikrlar, o'y-xayollar, his-kechinmalar bilan o'rtoqlashadilar. Bunda o'y-fikrlar, hiskechinmalarni axborot sifatida, kommunikatsiyani esa axborot almashinuvi sifatida talqin etish mumkin. Ammo insonlararo kommunikatsiya shunchaki axborot almashinuvidan iborat emas. Chunki muloqot jarayonida axborot nafaqat uzatiladi, balki shakllantiriladi, aniqlashtiriladi, rivojlantiriladi.

Demak, inson muloqotini shunchaki axborot almashinuvidan iborat jarayon, deb hisoblash mumkin emas.

Muloqot jarayonida axborot bir tomondan ikkinchi tomonga harakatlanishdan tashqari, faol almashinadi (kommunikativ jarayon ishtirokchilari bir-biriga axborot yuborayotganda, bir-birining motivlari, maqsadlari va boshqalarni tahlil qiladilar). Shuningdek, muloqot jarayonida axborot almasha turib, kishilar belgilar tizimi orqali bir-biriga ta'sir etishi mumkin (insonlararo axborot almashinuvida, albatta, suhbatdosh xulq-atvoriga muayyan ta'sir o'tkaziladi). Muloqot jarayonida kommunikator (axborot yuborayotgan kishi) va retsiipient (axborot qabul qilayotgan kishi) bir xil kodlashtirish hamda dekodlashtirish tizimiga ega bo'lishi kerak. Yagona tizimni qabul qilishgina kommunikativ jarayon ishtirokchilariga bir-birini tushunish imkonini beradi.

Ijtimoiy me'yorlar va muloqot faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik murakkab va ko'p qirrali, chunki ikkala element ham turli yo'llar bilan bir-biriga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Jamiyat yoki guruh ichidagi maqbul xatti-harakatlarni tartibga soluvchi yozilmagan qoidalar bo'lgan ijtimoiy normalar muloqot faoliyati bilan shakllanadi va shakllanadi. Ijtimoiy me'yorlar va muloqot faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadigan bir nechta asosiy fikrlar:

1. Me'yorlarni mustahkamlash: tildan foydalanish, hikoya qilish va ommaviy axborot vositalarida namoyish qilish kabi muloqot faoliyati ijtimoiy me'yorlarni mustahkamlash va davom ettirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muloqot orqali odamlar o'z jamiyatining ustuvor me'yorlari, qadriyatlari va umidlari haqida bilib oladilar va ularni o'zlashtiradilar. Masalan, ommaviy axborot vositalarida gender rollarining tasviri erkaklik va ayollik bilan bog'liq ijtimoiy me'yorlarni kuchaytirishi mumkin.
2. Madaniy qadriyatlarning uzatilishi: Muloqot madaniy qadriyatlar va normalarni avlodlar avlodga o'tkazish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Og'zaki muloqot, yozma matnlar yoki vizual vositalar orqali madaniy me'yorlar bildiriladi va qo'llab-quvvatlanadi, individual xatti-harakatlar va ijtimoiy amaliyotlarni shakllantiradi.
3. Me'yoriy til va odob: Muloqot faoliyati ko'pincha tildan foydalanish, xushmuomalalik va odob-axloq bilan bog'liq ijtimoiy me'yorlar bilan tartibga solinadi. Odamlarning so'zlashi, bir-birlari bilan salomlashishlari, his-tuyg'ularini ifodalashlari va ijtimoiy munosabatlarga kirishishlari muayyan madaniy kontekstlarda tegishli muloqot xatti-harakatlarini belgilaydigan ijtimoiy me'yorlarga ta'sir qiladi.

4. Qiyinlashuvchi yoki o'zgartiruvchi me'yorlar: Aloqa faoliyati, shuningdek, mavjud ijtimoiy me'yorlarga qarshi chiqishi va jamiyatdagi munosabat va xatti-harakatlarning o'zgarishiga hissa qo'shishi mumkin. Faollik, ommaviy nutq va ommaviy axborot vositalari an'anaviy me'yorlarga qarshi chiqishi va o'zgarishlarni himoya qilishi mumkin, bu esa jamoatchilik fikrining o'zgarishiga va belgilangan ijtimoiy me'yorlarning qayta baholanishiga olib keladi.

5. Guruh identifikatorini shakllantirish: Aloqa faoliyati, jumladan, umumiy hikoyalar, marosimlar va belgilar, guruh o'ziga xosligini shakllantirishga va guruh me'yorlarini mustahkamlashga yordam beradi. Ijtimoiy guruhlar ichida muloqot ko'pincha umumiy qadriyatlar va me'yorlarni tasdiqlashga xizmat qiladi, birdamlik va tegishlilik tuyg'usini yaratadi.

6. Texnologik o'zgarishlarga moslashish: Aloqa texnologiyalari rivojlanishi bilan ular ijtimoiy me'yorlarga ta'sir qilishi va ularni qayta shakllantirishi mumkin. Misol uchun, ijtimoiy medianing joriy etilishi shaxsiy hayot, o'zini ko'rsatish va shaxslararo o'zaro ta'sirlar bilan bog'liq me'yorlarni o'zgartirib, raqamli sohada yangi taxminlar va xatti-harakatlarga olib keldi.

7. Madaniy va madaniyatlararo muloqot: Ijtimoiy me'yorlar odamlarning turli xil madaniy sharoitlarda mos xulq-atvor, tildan foydalanish va og'zaki bo'lmagan ishoralar haqidagi tushunchalarini shakllantirish orqali madaniyatlararo muloqotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Samarali madaniyatlararo muloqot turli madaniy nuqtai nazardan ijtimoiy me'yorlarni navigatsiya qilish va hurmat qilishni o'z ichiga oladi.

8. Muloqot uslublariga me'yoriy ta'sirlar: Turli madaniyatlarda asosiy ijtimoiy me'yorlar ta'sirida o'ziga xos muloqot uslublari mavjud. Masalan, ba'zi madaniyatlar bilvosita muloqot va og'zaki bo'lmagan signallarga ustunlik beradi, boshqalari esa ijtimoiy normalarning muloqot amaliyotiga ta'sirini aks ettiruvchi to'g'ridan-to'g'ri va aniq og'zaki ifodani qadrlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy me'yorlar va muloqot faoliyati bir-biri bilan chuqur bog'langan bo'lib, muloqot ijtimoiy me'yorlarni uzatish, mustahkamlash va o'zgartirish mexanizmi bo'lib xizmat qiladi, ijtimoiy normalar esa ma'lum madaniy kontekstda insonlar muloqotining mazmuni, uslubi va dinamikasini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ефимова Н. С. Психология общения. Практикум по психологии: учеб. пособие / Н. С. Ефимова. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2009. – 192 с.
2. M.G. Davletshin. Umumiy psixologiya. T. ToshDPU. 2002. (o'quv qo'llanma).
3. Karakulova, U. A., Albekova, Y. O. Q., & Abduraxmonova, H. Z. Q. (2023). DEVIANT XULQ-ATVOR MUAMMOSI VA OILAVIY MUNOSABATLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI. Academic research in educational sciences, 4(TMA Conference), 801-806.E. G'oziyev. Psixologiya. T-2010. (darslik)
4. Abduvakilovna, K. U. (2023). O 'SMIRLIK DAVRIDA XULQ-ATVORNI SHAKLLANISHI.
5. Abduvakilovna, K. U. (2023). OGISHGAN XULQ-ATVOR VA UNI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR.
6. Каракулова, У., Хайдаркулов, Х., & Хайдарова, Б. (2023). Bolaning tengdoshlari bilan muloqotining o 'ziga xosligi. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 453-457.
7. Каракулова, У., Бердиева, С., & Реджепбаева, А. (2023). Bolalar muloqotning psixologik-pedagogik xususiyatlari. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 457-461.
8. Umida, K., & Mashxura, Q. (2023). O'SMIRLIK DAVRIDA SUITSIDAL XULQ-ATVOR PAYDO BO'LISHIDA OILAVIY MUNOSABAT. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 300-303.
9. KARAKULOVA, U. (2023). BOLA XULQ-ATVORI SHAKLLANISHIDA OILAVIY MUHIT. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(6), 31-35.
10. KARAKULOVA, U., & BOYMATOVA, D. (2023). SHARQ PSIXOLOGIYASINING AN'ANALARI VA ZAMONAVIY SHAXS. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(6), 36-40.